

ัมมานุสสติภาวนาวิธี

ความหมายของคำว่า ัมมานุสสติ

ธมมํ อารพฺภ อูปฺปนฺนา อนุสฺสตี ัมมานุสฺสตี.

อนุสติ ที่เกิดขึ้น ปรรากหน่วงเหนี่ยวพระชัมมคุณ ชื่อว่า ัมมานุสสติ.

คำว่า ัมมานุสสติ นี้ เป็นชื่อ ของสติ ที่มีพระชัมมคุณมีความเป็นสวากขาตธรรมเป็นต้นเป็นอารมณ์.

พระธรรมคุณทั้งหลาย แห่งปริยัติธรรม และ โลกุตตรธรรม ๕ วิธีนั่นเอง แม้อันพระ โยคี ผู้ปรารถนาเพื่อยัง ัมมานุสสติ ให้เจริญขึ้น เป็นผู้ไปในที่ลับ เพื่อกายวิเวก ในเสนาสนะที่สมควร อันประกอบด้วยองค์ ๕ ที่เว้นโทษ ๑๘ อย่าง, เป็นผู้หลีกเลี่ยงจากอารมณ์ต่างๆ ในภายนอก แล้วชอนเร้นอยู่ในอารมณ์กรรมฐาน โดยชอบ(ด้วยจิตตวิเวก), พึงภาวนาระลึกเนื่อง ๆ ตามนัยที่มาแล้ว ในพระบาลี อย่างนี้ว่า

สุวากฺขาโต ภควตา ธมฺโม พระสัทธรรม ๑๐ อันพระภควา ตรัสไว้ดีแล้ว

สนฺทิกฺกุญฺโถ โลกุตตรธรรม ๕ อันพระอริยะพึงเห็นด้วยตนเอง

อกาลิโก มรรคธรรมที่ไม่มีกาลเวลา ในการให้ผล

เอหิปฺสุติโก โลกุตตรธรรม ๕ ที่ควรมาคู่

โอปนยิโก โลกุตตรธรรมที่ควรซึ่งการนำเข้าไปในจิต

ปจจตุตม์ เวทิตพฺโพ วิญญูหิ โลกุตตรธรรม ๕ อันเหล่าวิญญูชนมีอุคฆมฏิตัญญ
เป็นต้น ฟังรู้ในตนๆคือเฉพาะตน

๑.อธิบาย สุวากุขาโต ภควตา ฌมฺโม

สุวากุขาตธรรมมี ๖ นัย

พระธรรม อันพระผู้มีพระภาค ตรัสไว้ดีแล้ว

สุวากุขาโต มาจาก สุ + อกุขาโต(อา + ขา ธาตุ ปกถเน – ในการกล่าว + ต
ปัจจัยในกัมมสาธนะ),อาเทศ อุ ที่สุ เป็นนุ และซื่อน กุ เป็น กุข,ที่ฆะ อ ที่อกุ เป็น อา .

แม้ปริยัติธรรม และโลกุตตรธรรม ย่อมถึง ซึ่งการสงเคราะห์เข้า ในบทนี้ว่า
สุวากุขาโต,โลกุตตรธรรมนั้นเทียว ย่อมถึง ซึ่งการสงเคราะห์เข้า ในบททั้งหลาย
นอกนี้ มีอาทิว่า สนุทธิฎฐิโก โดยนิปปริยาย, แต่ ว่าโดยปริยาย อรรถแห่งสนุทธิฎฐิโก
เป็นต้นเหล่านั้นย่อมมี แม้ในปริยัติธรรมทีเดียว(ในปริยัติธรรมฟังรู้ในมหาฎีกา).

ปริยัติธรรม เป็นสุวากุขาตธรรมมี ๒ นัย

ปริยาปุณิตพฺพา อุกุคณฺหิตพฺพาติ ปริยตฺติ.(ปริปุพพ + ยา ปาปุณเน + ตีปัจจัย
ในกัมมสาธนะ)

พุทธวจนะอัน พระ โยคีฟังเรียน เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ปริยัตติ,ได้แก่
พุทธพจน์ทั้งสิ้น

ปริยตฺติ นาม พุทธวจนสุส ปริยาปุณนํ(วิสุทฺธิมกฺก ข้อ ๔๒๕)

การเรียน ซึ่งพุทธพจน์ ชื่อว่า **ปริยัตติ**.

ปาฬิยา สชฺฌาโย ปริยาปุณนํ.(มหาฎีกา)

การสาธยายพระบาลี ชื่อว่า การเรียน.

ตตฺถ ปริยตฺตํ ตีณิ ปิฎฺฎกานิ.ปฎฺฐเวโรติ สจฺจปฎฺฐเวโร.ปฎฺฐปตฺตํ ปฎฺฐปทา.

(อ.สมฺโมหวิโนทนิ ข้อ ๘๐๕ หน้า ๔๖๑-๒)

ในอันตรธาน ๓ เหล่านั้น บทว่า ปริยัตติ ได้แก่ ปิฎก ๓.บทว่า ปฎฐเว ได้แก่

ธรรมที่รู้สัจจะ, บทว่า **ปฏิบัติ** ได้แก่ ปฏิปทา มีศีลปฏิบัติเป็นต้น.

ปริยัติธรรม เป็นสวากขาตธรรม นัยที่ ๑

ในปริยัติและโลกุตตรธรรมเหล่านั้น ว่าด้วยปริยัติธรรมก่อน ปริยัติธรรมนั้น ชื่อว่า สวากขาตะ เพราะความเป็นปริยัติธรรมงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในเบื้องปลาย(อาทิ**มชฎปริโยสานกถุยาณตฺตา**) และเพราะความเป็นปริยัติธรรมประกาศพรหมจรรย์ ที่มีอรรถบริบูรณ์ ที่มีพยัญชนะบริบูรณ์ อันบริบูรณ์สิ้นเชิง และอันบริสุทธ์สิ้นเชิง(**สาคฺคตสพฺยญฺชนกฺเวลปฺริปฺญฺณปฺริสุทฺท- พฺรหฺมจฺริยปฺปกาสนตฺตา**)

อาทิ**มชฎปริโยสานกถุยาณ**

อธิบายโดยพิศดารว่า พระผู้มีพระภาคตรัสแสดง

แม้คาถาหนึ่งอันใด,คาถาหนึ่งอันนั้น ชื่อว่า งามในเบื้องต้น ด้วยบาทแรก, งามในท่ามกลางด้วยบาท ที่ ๒ และที่ ๓,งามในเบื้องปลาย ด้วยบาทท้าย เพราะความที่ศาสนธรรมคำสอนมีความสุนทร โดยรอบด้านคือ โดยสรรพภาค.(เพราะคำสอนทั้งปวง หมายเอา ศีล สมาธิ ปัญญา)

สพฺพปาปสฺส อกรรม

กุสลสฺส อุปสมฺปทา

สจฺจตฺตปฺริยทปนํ

เอตํ พุทฺธานสาสนํ.

(ที.มหา.๑๐/๕๐/๔๓ มหาปทานสูตร,

การไม่ทำบาปทั้งปวง(คืออกุศลจิตตูปบาท ๑๒, กตฺตพฺพทากรรมมุปี หิ สวชฺชเมว - แม้การไม่ทำกรรมที่ควรทำ ก็ชื่อว่ามีโทษที่เดียว, มหาฎีกา ข้อ ๕)

การทำกุศลให้สำเร็จด้วยดี(คือการใช้กุศลที่มีในภูมิ ๔ นับแต่อกบวชจนถึง อรหัตตมรรค)

การทำจิตของตนให้ปภัสสร(คือการทำอรหัตตผลจิต ของตนคือ ของอรหัตตมรรคให้ปภัสสรด้วยการตัดขาดกิเลสทั้งหลายโดยประการทั้งปวง)

นั่น เป็นคำสั่งสอน(คือเป็นโอวาท เป็นคำพำสอน) ของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย

ปรียติศาสนธรรมทั้งสิ้น ๓ ปีฏก ชื่อว่า งามในเบื้องต้นด้วยศีลที่เป็นอรรถ
ของตน เพราะศาสนะคำสอนมีศีลเป็นมูลฐาน,

งามในท่ามกลางด้วยสมณะ วิปัสสนาและมรรคผล เพราะมีในท่ามกลาง
ของศาสนสมบัติ,

งามในเบื้องปลายด้วยนิพพาน เพราะบรรลุนิพพานนั้น ก็ไม่มีกิจที่พึงทำให้
ยิ่งขึ้นไป.

อีกอย่างหนึ่ง แม้ปรียติศาสนธรรมทั้งสิ้น ๓ ปีฏก ชื่อว่า งามในเบื้องต้น
ด้วยศีลและสมาธิ เพราะเป็นมูลเหตุแก่วิปัสสนาปัญญาและมรรคปัญญาทั้ง ๒,

งามในท่ามกลางด้วยวิปัสสนาอันเป็นอนุโพธิปัญญา และมรรคอันเป็นปฏิเวช
ปัญญา,

งามในเบื้องปลายด้วยผลและนิพพาน เพราะผลสำเร็จของมรรคนั้นคือผล,
กิจของมรรคนั้นคือนิพพานสังขิกิริยา,ต่อจากนั้น กิจที่พึงทำก็ไม่มี.

อีกอย่างหนึ่ง ปรียติศาสนธรรมแม้ทั้งสิ้น ๓ ปีฏก ชื่อว่า งามในเบื้องต้น
ด้วยอภิสัมโพธิ เพราะความเป็นเลิศด้วยคุณทั้งปวง และเพราะเป็นมูลเหตุ
แก่โพธิ ๒ อย่างนอกนี้คือปัจเจกสัมโพธิและสาวกโพธิ,

งามในท่ามกลางด้วยปัจเจกสัมโพธิ เพราะเป็นท่ามกลาง ด้วยคุณทั้งหลาย,

งามในเบื้องปลายด้วยสาวกโพธิ อันบุคคลพึงแล้วซึ่งศาสนธรรมนั้น
ปฏิบัติเพื่อความเป็นอย่างนั้น ก็พึงบรรลู่ เพราะเป็นโพธิที่มีลำดับต่อจากโพธิ
ทั้ง ๒ อย่างนั้นคือต่ำกว่า และเพราะความที่ศาสนธรรมมีโพธิที่ ๓ นั้น เป็นอวสาน.

อีกอย่างหนึ่ง ปรัชญาธรรมนั้น ที่ถูกฟังอยู่ ย่อมนำมาซึ่งความงามแน่นอน แม้ด้วยสวณะ เพราะข่มนิวรณ์ทั้งหลายได้ โดยการตั้งตนไว้ ในวิมุตตายนะ เป็นประธาน เพราะเหตุนี้ เชื่อว่า งามในเบื้องต้น,

ปรัชญาธรรมนั้น ที่ถูกปฏิบัติอยู่ ย่อมนำมา ซึ่งความงาม **แม้ด้วยปฏิบัติ** เพราะเป็นเหตุนำมาซึ่งสมณะสุขและวิปัสสนาสุข เพราะเหตุนี้ เชื่อว่า งามในท่ามกลาง แม้นั้นดังที่ตรัสมีอาทิว่า

“ภิกษุนี้ สัจจจากามทั้งหลายเน่เทียว สัจจจากอกุศลธรรมทั้งหลายเน่เทียว บรรลุปฐมฌาน มีวิตก มีวิจารณ์ มีปีติและสุขอันเกิดจากวิเวก.

ภิกษุยอมพิจารณาเห็น ซึ่งอุทยะและวยะ แห่งขันธทั้งหลาย ย่อมได้ ซึ่งปีติและปาโมช, ปีติและปาโมชนั้น เป็นอมตะของผู้รู้พิเศษ”.

และปรัชญาธรรมที่ถูกปฏิบัติอยู่โดยประการที่นำมา ซึ่งสมณะสุขและวิปัสสนาสุขอย่างนั้น ครั้นเมื่อผลแห่งปฏิบัติสำเร็จแล้ว ปรัชญาธรรม ย่อมนำมา ซึ่งความงาม**แม้ด้วยผลแห่งปฏิบัติ** เพราะเป็นเหตุนำมา ซึ่งความเป็นตาทีบุคคล คือเพราะเป็นเหตุนำมาซึ่งความเป็นผู้คงที่ในอารมณ์ทั้งหลาย มีอิฏฐารมณ์เป็นต้น ด้วยอำนาจนพังคูปกขา คืออุเบกขาที่มีองค์ ๖ ได้แก่เป็นเหตุนำมา ซึ่งการไม่ถูกลาบทา ด้วยโลกธรรมทั้งหลาย เพราะเหตุนี้ เชื่อว่า งาม ในเบื้องปลาย.

ปรัชญาธรรม เชื่อว่า สุวาภูเขาตะ เพราะเป็นธรรมงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลางและงามในเบื้องปลายโดยนัยดังกล่าวมาอย่างนี้(ยังมีคำอธิบายบทว่า อาทิมชฎปริโยสถานกถุยาณอื่นๆอีก).

สาตุตสพยุลชนกเวลปริปุณณปริสุทฐพหุหมจริยปูกาสน

อธิบายคำว่า ประกาศ(ปกาสน)

อนึ่ง พระผู้มีพระภาคนั้น เมื่อทรงแสดงอยู่ ซึ่งธรรมอันมีกถุยาณะ ๓ ประการ ตามนัยที่กล่าวแล้ว ย่อมทรง**ประกาศ(ปกาสติ)** ซึ่งศาสนพหุหมจรรย

ว่าโดยยอวิเสสะคือสามัญได้แก่สิกขา ๓ และตันติปริยัติธรรมเทศนาทั้งสิ้น และทรงประกาศ ซึ่งอริยมรรคพหุมจรรย์ ที่สงเคราะห์ด้วยสิกขา ๓ อันเป็นยอดแห่งสิกขาทั้งปวงใด ที่ตรัสว่า “จิณา ซาติ, วุสิตํ พุรหุมจริยํ, กตํ กรณียํ” อันเป็นการประกาศอรรถโดยตรงของศัพท์ที่ปรากฏในประโยคนั้นๆ, และย่อมทรงแสดง (ทีเปติ) โดยนัยต่างๆ คือนัยโดยอ้อม มีการอุปจารนัยเป็นต้น,

อธิบายคำว่า พหุมจรรย์ที่มีอรรถบริบูรณ์และที่มีพยัญชนะบริบูรณ์

สมฺปนฺโน อตฺถิ โย ยสุสาติ สาตุถํ (สหปุพฺพปทพหุพพิหิสมาส, สห ในอรรถ สมฺปตฺติ + อตฺถ, อาเทศ สห เป็น ส)

สมฺปนฺนํ พุญฺชนํ ยสุสาติ สพุญฺชนํ (สหปุพฺพปทพหุพพิหิ, สห + พุญฺชน)

ศาสนพหุมจรรย์และอริยมรรคพหุมจรรย์อันนั้น ชื่อว่า สาตุถํ เพราะมีอรรถอันสมบูรณ์ และชื่อว่า สพุญฺชนํ เพราะมีพยัญชนะอันสมบูรณ์ (คือพยัญชนะพุทธิ ๑๐) ตามสมควรความว่า ศาสนพหุมจรรย์ คือสิกขา ๓ และอริยมรรคพหุมจรรย์ ชื่อว่า มีอรรถอันสมบูรณ์ แต่มีพยัญชนะไม่สมบูรณ์. ส่วน ศาสนพหุมจรรย์ คือตันติปริยัติธรรมเทศนามีอรรถและพยัญชนะบริบูรณ์.

พยัญชนะพุทธิ ๑๐

๑. สติถะ คือ เสียงอ่อน มี ๑๐ ได้แก่ ก จ ฎ ต ป, ค ช ฅ ท พ

๒. ธนิตะ คือ เสียงแข็ง มี ๑๐ ได้แก่ ข ฉ ฐ ถ ผ, ฌ จ ฐ ฎ ฏ

๓. ทีฆะ คือ เสียงยาว มี ๕ ได้แก่ อา อี อุ เอ โอ

๔. รัสสะ คือ เสียงสั้น มี ๓ ได้แก่ อ อิ อุ

๕. ครุ คือ เสียงหนัก ได้แก่ ยสุส นกฺขมติ

๖. ลหุ คือ เสียงเบา ได้แก่ ยสุส น ขมติ

๗. สัมพันธ์ะ คือ บทติดกัน ได้แก่ ตฺถุหิสฺส

๘. วาตถิตะ คือ บทแยกกัน ได้แก่ ตฺถุหิ อสุส

๙. นิคคหิตะ คือ พยัญชนะที่เปล่งเสียงออกทางนาสิก ประกอบกับรัสสะสระ ๓

เสียง เช่น กัม กิ กุ

๑๐. วิมุตตะ คือ เสียงทั่วไป ที่ไม่เปล่งออกทางนาสิกเหมือนนิคคหิต

อีกอย่างหนึ่ง ศาสนพรหมจรรย์และอริยมรรคพรหมจรรย์ ชื่อว่า **สาตุถ์** เพราะมีคัมภีระโดยอรรถเนื่องความของพระบาลีธรรมตันติปริยัติ และเพราะมีคัมภีระโดยปฏิเวชปัญญาคือการหยั่งรู้ตามความเป็นจริง ซึ่งพระบาลีธรรมตันติปริยัติและอรรถเนื่องความของพระบาลีธรรมตันติปริยัติ,

ชื่อว่า **สพฺยญฺชนํ** เพราะมีคัมภีระโดยพระบาลีธรรมตันติปริยัติ และเพราะมีคัมภีระโดยเทศนาคือการเทศนาพระบาลีธรรมตันติปริยัติที่ถูกกำหนดอย่างดีด้วยมนะ(อตุลคมุภีรตาปฏิวะชคมุภีรตาหิ สาตุถ์, ฌมฺมคมุภีรตา เทสนาคุมุภีรตาหิ สพฺยญฺชนํ).

อัญญาสาธินี หน้า ๒๓

ศีสุปี เจเตสุ เอเต ฌมฺมตุลฺลเทศนาปฏิวะชา ยสุมา สสาทึหิ วิย มหาสมุทฺโท มนุทพฺพุทฺธิหิ ทฺวโฆคาหา อลฺพุกเนยฺยปติฏฺฐา จ, ตสุมา คมฺภีรา. เอวํ เอกเมกสฺมี เอตุลจตุพฺพิโรปี คมฺภีรภาโว เวทิตฺพฺโพ.

ก็ **ธรรม**(คือตันติได้แก่พระบาลี), **อรรถ**(คือเนื่องความของพระบาลีนั้น), **เทศนา**(คือการเทศนาพระบาลีธรรมตันติที่ถูกกำหนดอย่างดีด้วยมนะ), **ปฏิเวช**(คือการหยั่งรู้ตามความเป็นจริง ซึ่งพระบาลีธรรมตันติและอรรถเนื่องความของพระบาลี)เหล่านั้น แม้ในปีฎก ๓ เหล่านั้น (ทั้ง ๔ นั้น)ชื่อว่า **คัมภีระ** เพราะเหตุคือ อันบุคคลทั้งหลายผู้มีมัทพฺพุทฺธิ รู้หยั่งลงได้โดยยาก และธรรมเป็นต้น เหล่านั้น อันบุคคลทั้งหลายผู้มีมัทพฺพุทฺธิ ไม่พึงได้เป็นที่ตั้งรองรับ, (ธรรมเป็นต้น) เหมือนดั่งมหาสมุทฺธ อ้นสัตว์เล็กๆทั้งหลายมีกระต่ายเป็นต้น หยั่งลงได้โดยยากและไม่พึงได้เป็นที่เหยียบย่ำ, เพราะเหตุ นั้น แม้คัมภีระภาพทั้ง ๔ อ้น บัณ ฑิต

ฟังทราบ ในปิฎกแต่ละปิฎกนี้ อย่างนี้.

อีกอย่างหนึ่ง ศาสนพรหมจรรย์และอริยมรรคพรหมจรรย์ ชื่อว่า สาตถ์ เพราะมีอธิบายลึกลงซึ่งคือสมบุรณ์ด้วยอรรถาธิบาย เหตุเพราะความที่มีฝั่งอันหยั่งไม่ได้, ชื่อว่า สพฺยณฺชนํ เพราะมีบทชัดเจนคือสมบุรณ์ด้วยพฺยัญชนะ เหตุเพราะความที่มีสัททศัพทท์ที่รู้ได้ง่าย โดยการยังอรรถแม้ลึกลงอย่างสูงยิ่งให้ถึงภาวะที่ฟังรู้ง่าย แก่เหล่าเวเนยยสัตว์ (คฺมภีราธิปฺปายโต สาตถ์, อุตฺตทานปทโต สพฺยณฺชนํ). (ยังมีคำอธิบายบทว่า สาตถ์สพฺยณฺชนนัยอื่นอีก)

อธิบายคำว่า เกวลปริปฺพณฺณํ ปริสุทฺธํ

ศาสนาพรหมจรรย์และอริยมรรคพรหมจรรย์ ชื่อว่า เกวลปริปฺพณฺณํ (บริบูรณฺ์ สิ้นเชิง) เพราะความเป็นปริยัติธรรมที่บริบูรณฺ์ โดยสกล เหตุเพราะความไม่มีแห่งโวทานธรรมอันพึ้งนำเข้าไปใส่ ที่ยังมีได้ตรัสไว้, ความว่า สิกขา ๓ สมบุรณ์แล้ว ไม่มีโวทานธรรมอื่น เพื่อความบริสุทธิ์ของสัตว์ที่ต้องเพิ่มเข้าไปอีก.

ศาสนาพรหมจรรย์และอริยมรรคพรหมจรรย์ ชื่อว่า ปริสุทฺธํ (บริสุทธิ์สิ้นเชิง) เพราะความเป็นปริยัติธรรมที่ไม่มีโทษ เหตุเพราะความไม่มีแห่งสังกิเลสธรรมใด ที่พึ้งนำออกไป.

ปริยัติธรรม เป็นสุวากุขาตธรรม นัยที่ ๒

ครั้งเปิดเผยความเป็นสุวากุขาตธรรมตามนัยแรก ด้วยอำนาจเวสาร์ชชญาณ ๒ เบื้องแรกของพระศาสดาแล้ว โดยการระบุดังความเป็นอาทิกัลยาณะเป็นต้น (คือญาณในสัมมาสัมพุทฺทปฏฺิญาญาและญาณในชีณาสวปฏฺิญาญา),

ในบัดนี้ ตามนัยที่ ๒ เพื่อจะแสดงความเป็นสุวากุขาตธรรม แม้ด้วยอำนาจเวสาร์ชชญาณ ๒ เบื้องท้าย(คือญาณในอันตรายิกัธมฺมวาทะและญาณในนียายิกัธมฺมเทสนา)จึงกล่าวอีกว่า

อีกนัยหนึ่ง(นัยที่ ๒) ปริยัติธรรม ชื่อว่า สุวากุขาต เพราะอรรถว่า สุภฺุสุ

อกุขาโต - ตรีสไว้ด้วยดี เพราะไม่มีความวิปัลลาสแห่งอรรถ.เหมือนอย่างว่า อรรถแห่งธรรมของพวกเจ้าลัทธิตอื่น ชื่อว่า ย่อมถึงความวิปัลลาส เพราะ(กุศล)ธรรมทั้งหลายที่มีวิบากเป็นต้น ที่พวกอัญญุเตียรถีย์เหล่านั้นกล่าวว่า“เป็นอันตรายิกธรรม ก็ไม่มีความเป็นอันตรายิกธรรม เพราะไม่มี แห่งความเป็นเหตุอุบัติในอบาย โดยแน่นอน และเพราะธรรมทั้งหลายมีการบูชาอัญญุบางอย่างเป็นต้น ที่พวกอัญญุเตียรถีย์กล่าวว่า “เป็นนินยานิกธรรมคือธรรมนำออกไป โดยความเป็นอตั้มมยดา (ธรรมที่เป็นปฏิปักษ์ต่อตัณหา) และเป็นธรรมนำออกไปจากสังสาระ ก็ไม่มีความเป็นนินยานิกธรรม. เพราะการถึงความวิปัลลาสแห่งอรรถนั้น เจ้าลัทธิตอื่นเหล่านั้น จึงเป็นผู้มีทุรกขาตธรรม(ธรรมที่กล่าวไว้ไม่ดี)แน่แท้ฉันใด,

แต่ อรรถแห่งธรรม ของพระผู้มีพระภาค ย่อมไม่ถึงความวิปัลลาส ฉะนั้น. เพราะธรรมทั้งหลายที่พระองค์ตรัสอย่างนี้ว่า"ธรรมเหล่านี้ เป็นอันตรายิกธรรม, ธรรมเหล่านี้ เป็นนินยานิกธรรม"ดังนี้ ไม่ล่วงพ้นความเป็นโดยประการอย่างนั้น คือ เพราะความไม่ล่วงพ้นแห่งอันตรายิกภาวะ ของอันตราย ๕ มีกัมมันตรายเป็นต้น เพราะความไม่ล่วงพ้นแห่งนินยายิกภาวะ แห่งอริยมรรคธรรมทั้งหลาย แม้ในกาลเล็กน้อย.(ยังมีคำอธิบายบทว่า สาตุตสพยุญชนเกวลปริปุณฺณปริสุทฺธ อิก) ปริยติธรรมเป็นสุวากุขาต โดยประการอย่างนี้ เป็นอันดับแรกก่อน.

จตุเวสารัชชญาณ ๔

(อัง.จตุกก.เล่มที่ ๒๑ เวสารัชชสูตร)

วิคโต สารโท เอตสฺสาติ วิสารโท, ตสฺส ภาโว เวสารชฺช. (ฎีกา หน้า ๒๘๓)

ความไม่แกลั่วกล้า ของญาณนี้ ปราศไปแล้ว เพราะเหตุนั้น ญาณนี้ ชื่อว่า วิสารท, (ญาณที่มีความไม่แกลั่วกล้าปราศไปแล้ว), ความเป็นแห่งวิสาร์ทะนั้น ชื่อว่า เวสารัชชะ.(วิสาร์ท + ฌย ปัจจัย ในภาวตัทธิต)

เวสารัชชะนั้น เป็นชื่อของโสมนัสสมยญาณที่เกิดขึ้น แก่พระตถาคต ผู้ปัจจบเวกซ์ถึงความไม่มีแห่งความขลาดกลัว ในฐานะ ๔, เป็นญาณที่เป็นไปอาศัย ซึ่งญาณสัมปทา ปหานสัมปทา เทสนาวิเสสสัมปทาและเขมธรรม.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เวสัชชชญาณทั้งหลายเหล่านี้ของตถาคต มี ๔ ประการ, คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ตถาคตเป็นผู้ประกอบ ด้วยเวสัชชชญาณทั้งหลาย เหล่าใด ย่อมปฎิญาณ ซึ่งฐานะที่ประเสริฐสูงสุด(หรือฐานะที่องอาจ), ย่อมบันลือ ซึ่งเสียงคำราม เหมือนเสียงคำรามของราชสีห์ ในบริษัททั้ง ๘, ย่อมยังพรหมจักร (คือธรรมจักรมีปฏิเวธมัคคญาณและเทศนาญาณของพระองค์ให้เป็นไป (ณ โพธิบัลลังก์และอิสิปตนะ). ๔ ประการ เป็นไฉน ?

(๑) คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เราไม่เห็น ซึ่งนิमितนี้(คือบุคคล หรือธรรม) ว่า สมณะ พราหมณ์ เทวดา มาร พรหม หรือใครๆ ในโลก จักหักท้วงเรา โดยคำพร้อมด้วยเหตุ ในธรรมทั้งหลายที่แสดงแล้วเหล่านั้นว่า ท่านปฎิญาณอย่างนี้ว่า เราเป็นสัมมาสัมพุทธะ ธรรมทั้งหลายทั้งปวง อันเราตรัสรู้แล้ว “**ธรรมทั้งหลายเหล่านี้ อันท่านยังไม่ตรัสรู้แล้ว**”, คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เรา เมื่อไม่เห็น ซึ่งนิमितแม้นี้ ย่อมอยู่ เป็นผู้ถึงความเกษม(๑) ถึงความไม่มีภัย(๑) ถึงความไม่ขลาดกลัว(๑, ทั้ง ๓ คำนี้ หมายถึงเวสัชชชญาณ),(อาศัยญาณสัมปทา).

(๒) คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เราไม่เห็น ซึ่งนิमितนี้(คือบุคคล หรือธรรม) ว่า สมณะ พราหมณ์ เทวดา มาร พรหม หรือใครๆ ในโลก จักหักท้วงเรา โดยคำพร้อมด้วยเหตุ ในธรรมทั้งหลายที่แสดงแล้วเหล่านั้นว่า ท่านปฎิญาณอย่างนี้ว่า เราเป็นพระจีณาสพ “**อัสวะทั้งหลายเหล่านี้ ของท่านยังไม่สิ้นไปแล้ว**”, คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เรา เมื่อไม่เห็น ซึ่งนิमितแม้นี้ ย่อมอยู่ เป็นผู้ถึงความเกษม(๑) ถึงความไม่มีภัย(๑) ถึงความไม่ขลาดกลัว(๑) (อาศัยปหานสัมปทา).

(๓) คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เราไม่เห็น ซึ่งนิमितนี้(คือบุคคล หรือธรรม) ว่า สมณะ พราหมณ์ เทวดา มาร พรหม หรือใครๆ ในโลก จักหักท้วงเรา โดยคำพร้อมด้วยเหตุ ในธรรมทั้งหลายที่แสดงแล้วเหล่านั้นว่า “**ก็ ธรรมทั้งหลาย ที่กระทำซึ่งอันตรายเหล่านั้นอันใดแล อันท่านกล่าวแล้ว(ได้แก่ อาบัติ ๗, แต่ในสูตรนี้ ทรงประสงค์เอาเมถุนธรรมเป็นอันตราย แก่มรรคและผล),**

อันตรายิกกรรมทั้งหลายเหล่านั้น ไม่อาจเป็นอันตราย แก่ผู้ช่องเสพ”,
 คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เรา เมื่อไม่เห็น ซึ่งนิमितแม้นี้ ย่อมอยู่ เป็นผู้ถึงความเกษม(๑)
 ถึงความไม่มีภัย(๑) ถึงความไม่ขลาดกลัว(๑) (อาศัยเทศนาวิเสสสัมปทา).

(๔) คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เราไม่เห็น ซึ่งนิमितนี้(คือบุคคล หรือกรรม)
 ว่า สมณะ พราหมณ์ เทวดา มาร พรหม หรือใครๆ ในโลก จักทักท้วงเรา
 โดยคำพร้อมด้วยเหตุ ในกรรมที่ไม่เป็นเครื่องนำสัตว์ออกไปนั้นว่า
 “ก็แล กรรม(เมื่อสุภภาวนาเป็นต้น) อันท่าน แสดงแล้ว เพื่อประโยชน์
 แก่กรรมใด, กรรมนั้น(มีราศักขยกรรมเป็นต้น) ย่อมไม่นำออกไป เพื่อความสิ้นทุกข์
 โดยชอบ แก่บุคคลผู้ทำตามนั้น”, คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เรา เมื่อไม่เห็นซึ่งนิमितแม้นี้
 ย่อมอยู่ เป็นผู้ถึงความเกษม(๑) ถึงความไม่มีภัย(๑) ถึงความไม่ขลาดกลัว(๑)
 (อาศัยเขมกรรม).

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เวสัชชชญาณทั้งหลายเหล่านี้แล ของตถาคต
 มี ๔ ประการ, คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ตถาคตเป็นผู้ประกอบ ด้วยเวสัชชชญาณทั้งหลาย
 เหล่าใด ย่อมปฎิญาณ ซึ่งฐานะที่ประเสริฐสูงสุด, ย่อมบันลือ ซึ่งเสียงคำรามเหมือน
 เสียงคำรามของราชสีห์ ในบริษัททั้ง ๘, ย่อมยังพรหมจักรให้เป็นไป.

(บริษัท ๘ คือ ชัตตियบริษัท พราหมณบริษัท คหปติบริษัท สมณบริษัท
 จาคุม มหาราชิกบริษัท ตาวติงสบริษัท มารบริษัท พรหมบริษัท .
 หนึ่ง บริษัททั้งปวงเหล่านี้ ถูกถือเอา ด้วยสามารถแห่งการแสดงฐานะที่มีอำนาจคือที่
 พึงครันคร้าม, ม.มูล. เล่มที่ ๑๒ มหาสีหนาทสูตร)

โลกุตตรธรรม เป็นสุวากุขาตธรรมมี ๔ นัย

นัยที่ ๓ จาก ๖ ส่วน โลกุตตรธรรม ชื่อว่า สุวากุขาต เพราะตรัสถึงสัมมามัคค
 ปฏิบัติ(อริยมรรคมีองค์ ๘) พร้อมกับปุปพภาค อันเป็นอุบาย เพื่อสัพพสังขาร
 นิสสรณะ อันสมควร แก่พระนิพพานอันเป็นที่สลัดออกจากสัพพสังขตธรรม
 ที่พึงถูกบรรลู่ และเพราะตรัสถึงพระนิพพาน อันสมควรแก่มัคคปฏิบัติที่เป็น

สัตพทุกขนิยานิกะ อันไม่ถูกกิเลสทั้งหลายยึดถือไว้ แม้โดยสักว่ากระทำให้เป็น อารมณ์.

ดังที่สักกเทวราชกล่าวไว้(ที่.มหา.๑๐/๒๕๖/๑๕๑) ว่า" ก็แล มัคคปฏิบัติทา ที่ให้ถึงพระนิพพานมีสัมมาทิฏฐิเป็นต้น(นิพพานคามินี ปฏิปทา) อันพระผู้มีพระ ภาควะพระองค์นั้น ทรงบัญญัติไว้ดีชอบแล้ว(โดยความเป็นมัคคปฏิบัติที่ละ มิจนามรรคมีมิจนาทิฏฐิเป็นต้น) แก่สาวกทั้งหลาย พระนิพพานและปฏิบัติทา ย่อมเข้ากันได้คือย่อมสมกัน(โดยภาวะที่บริสุทธิ์จากกิเลสมลทิน). อุปมาเหมือนน้ำ ในแม่น้ำคงคา ย่อมเข้ากันได้ คือย่อมสมกันกับน้ำในแม่น้ำยมุนา ฉนใด, ก็แล มัคคปฏิบัติทาที่ให้ถึงพระนิพพาน อันพระผู้มีพระภาควะพระองค์นั้น ทรงบัญญัติไว้ ดีชอบแล้ว แก่สาวกทั้งหลาย พระนิพพานและปฏิบัติทาย่อมเข้ากันได้ ฉนนัน เหมือนกัน"ดังนี้.

โลกุตตรธรรม ๓ อย่าง เป็นสุวากุขาตธรรม

นัยที่ ๔ นอกจากนั้น ในโลกุตตรธรรมเหล่านั้น อริยมรรค ที่เป็น มัชฌิมาปฏิบัติทาแน่นอน ไม่เข้าไปใกล้ลามกทั้ง ๒ อย่าง(มีสัตสตะกัฏฐเจตนะ, กามสุขกับอิตตกิลมถานุ โยคะ, ถินะกับอุทธัจจะ เป็นต้น)ชื่อว่า สุวากุขาต เพราะอริยมรรค ตรัสไว้ว่า"เป็นมัชฌิมาปฏิบัติทา".

นัยที่ ๕ สามัญญผลทั้งหลาย ที่มีกิเลสสงบระงับแล้วด้วยดีแน่นอน(คือมีโทษ อันถูกละแล้วโดยชอบ ด้วยอำนาจปฏิบัติสัทธาธิปทาน) ชื่อว่า สุวากุขาต เพราะสามัญญผล ตรัสไว้ว่า "เป็นปฏิบัติสัทธาธิปทาน(ธรรมมีกิเลสสงบแล้วด้วยดี)".

นัยที่ ๖ พระนิพพาน ที่เป็นสัตสตะสภาวะ อมตสภาวะ ตาณสภาวะ และ เลณสภาวะเป็นต้นแน่นอน ชื่อว่า สุวากุขาต เพราะพระนิพพาน ตรัสไว้ด้วยอำนาจ การสรรเสริญสัตสตะสภาวะเป็นต้น ในสูตรทั้งหลาย ด้วยพระวจนะมีอาทิว่า "คู่ออนภิกษุทั้งหลาย เราจะแสดงธรรมที่เป็นสัตสตะ อมตะ ตาณะ และเลณะ แก่พวกเธอ"ดังนี้. แม้โลกุตตรธรรม ก็เป็นสุวากุขาต โดยประการอย่างนี้.

๒. อธิบาย สนฺทิฏฐิโก สนฺทิฏฐิภคฺคณมมึ ๔ นัย

นัยที่ ๑ แปลว่า อริยมรรคธรรม อันพระอริยะพึงเห็นด้วยตนเอง

อริยมกุโค อตฺตโน สนฺตानะ รากาทีนํ อภาวํ กโรนฺเตน อริยปุคฺคเลน
สามํ ทฎฐุพุโปติ สนฺทิฏฐิโก.

อริยมรรค ชื่อว่า สนฺทิฏฐิโก เพราะอรรถว่า อริยมรรค อันพระอริยะบุคคล
ผู้กระทำอยู่ ซึ่งความไม่มี แห่งกิเลสทั้งหลายมีรากะเป็นต้น ในสันดาน ของตน
พึงเห็น ด้วยตนเอง(มิใช่ด้วยคำที่พึงถูกบุคคลอื่นแนะนำว่า"กิเลสทั้งหลายมีรากะ
เป็นต้น ของเรา อันอริยมรรค ละแล้ว"ดังนี้).

สยฺ อตฺตนา ทฎฐุพุโปติ สนฺทิฏฐิโก(สฺ + ทิสฺชาตุ – เห็น + ต ปัจจัยในกัมมสาธ
นะ), สนฺทิฏฐิโก เอว สนฺทิฏฐิโก(สนฺทิฏฐิ + ฌิก ในสกัถตตฺทริต).

อริยมรรค อันอริยะบุคคล พึงเห็น ด้วยตนเอง เพราะเหตุนี้ ชื่อว่า สนฺทิฏฐิ
,สนฺทิฏฐิภคฺคณมมึ เป็นสนฺทิฏฐิโก.

ยถา“รตฺโต โข พุราหุณฺณ รากะเน อภิกฺโข ปรียาทีณฺณจิตฺโต อตฺตพฺยาพาชายปี
เจเตติ, ปฺรพฺยาพาชายปี เจเตติ, อุภยพฺยาพาชายปี เจเตติ.เจตสิกํปี ทุกฺขํ โทมนฺสุสฺ
ปฺภิสฺสเวเตติ.รากะ ปหิเน เนว อตฺตพฺยาพาชายปี เจเตติ, น ปฺรพฺยาพาชายปี เจเตติ,
น อุภยพฺยาพาชายปี เจเตติ,น เจตสิกํ ทุกฺขํ โทมนฺสุสฺ ปฺภิสฺสเวเตติ. เอวมปิ โข
พุราหุณฺณ สนฺทิฏฐิโก ฌมฺโม โหติ”ติ(อ.ติก. อณฺตุตฺรพุราหุณฺณสุตฺต ๒๐/๕๔/๑๕๒)

ดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า"ดูก่อนพราหมณ์ บุคคลผู้กำหนดแล้ว
อันรากะครอบงำแล้ว ผู้มีจิตอันรากะยึดไว้รอบแล้วแล ย่อมคิด เพื่อเบียดเบียนตน
บ้าง, ย่อมคิด เพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง, ย่อมคิด เพื่อเบียดเบียนตนและผู้อื่นทั้ง ๒ บ้าง.
เขาย่อมเสวย ซึ่งทุกข์โทมนัส แม้มีในใจ. ครั้นเมื่อรากะ อันเขาละได้แล้ว
เขาย่อมไม่คิด เพื่อเบียดเบียนตนบ้าง, ย่อมไม่คิด เพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง, ย่อมไม่คิด
เพื่อเบียดเบียนตนและผู้อื่นทั้ง ๒ บ้างแน่นอน.เขาย่อมไม่เสวย ซึ่งทุกข์โทมนัส

มีในใจ. คุณก่อนพราหมณ์ **สันติปฏิภนธรรม**(อริยมรรคธรรม)อันอริยบุคคล ฟังเห็นด้วยตนเอง) ย่อมมี **แม้**อย่างนี้แล"ดังนี้.

นัยที่ ๒ แปลว่า โลกุตตรธรรม ๕ อันพระอริยะฟังเห็นด้วยตนเอง

อปัจจ นววิโรปี โลกุตตรมโหม เยน เยน อธิคโต โหติ, เตน เตน ปรสทชาย
คนุตพุพตฺ หิตฺวา ปจฺจเวกฺขณญฺเณน สยํ ทญฺฐพฺโพติ **สนฺติปฏิภนโก**.

อนึ่ง **แม้**โลกุตตรธรรม ๕ ก็ชื่อว่า **สันติปฏิภน** เพราะอรรถว่า โลกุตตรธรรม ๕
อันอริยสาวกใดๆ เป็นผู้บรรลุอยู่,อันอริยสาวกนั้นๆ ละภาวะที่ฟังบรรลุคือที่ฟังให้รู้
โดยความเชื่อผู้อื่นคือ โดยคำที่ผู้อื่นแนะนำ ฟังเห็นด้วยตนเอง ด้วยปัจจเวกขณญาณ.

นัยที่ ๓ แปลว่า โลกุตตรธรรม ๕ ที่ชนะ(กิเลส) ด้วยสันติปฏิภน

อถวา ปสตุถา ทิฏฺฐิ สนฺติปฏิภนโก,(สํ ในอรรถปสตุถ, เหมือนอย่างสัมโพชฌงค์)
สนฺติปฏิภนียา ชยตีติ **สนฺติปฏิภนโก**.(สนฺติปฏิภน + ฌกปจฺจยฺในชยตีตฺทริต)

อีกอย่างหนึ่ง ทิฏฐิอันพระอริยะเจ้าสรรเสริญ ชื่อว่า **สันติปฏิภน**,โลกุตตรธรรม
ทั้ง ๕ ย่อมชนะกิเลสทั้งหลาย ด้วยสันติปฏิภน เพราะเหตุนั้น โลกุตตรธรรมทั้ง ๕ นั้น
ชื่อว่า **สันติปฏิภน**.

จริงโดยประการอย่างนั้น ในโลกุตตรธรรมเหล่านั้น อริยมรรคย่อมชนะกิเลส
ทั้งหลาย ด้วยสันติปฏิภนคือมัคคญาณอันสัมปยุตต์กับตน, อริยผลย่อมชนะกิเลส
ทั้งหลาย ด้วยสันติปฏิภนคือมัคคญาณอันเป็นการณะของตน, นิพพานย่อมชนะกิเลส
ทั้งหลาย ด้วยสันติปฏิภนคือมัคคญาณอันเป็นวิสัยของตน(คือด้วยสันติปฏิภนอันเป็นธรรม
มีอารมณ์)โดยทำนิพพานให้เป็นอารมณ์ เพราะเหตุนั้น โลกุตตรธรรมทั้ง ๕ ชื่อว่า
สันติปฏิภน เพราะอรรถว่า ย่อมชนะกิเลสทั้งหลาย ด้วยสันติปฏิภนคือมัคคญาณ
เหมือนอย่าง นักรบคือทหารชื่อว่า รติโก เพราะอรรถว่า เป็นนักรบผู้ชนะศัตรูด้วยรด
(รเถน ชยตีติ **รติโก**) ฉะนั้น.

นัยที่ ๔ แปลว่า โลกุตตรธรรม ๕ ที่ควร ซึ่งสันทิฏฐะ(การเห็นคือบรรลु) "

อถวา ทิฏฐนุติ ทสสนํ วุจจติ.ทิฏฐเมว สนุทิฏฐํ, ทสสนนุติ อตฺ โถ.
สนุทิฏฐํ อรหตีติ สนุทิฏฐโก.(สนุทิฏฐ + ฦก ในอรหติ ตัทธิต)

อีกอย่างหนึ่ง การเห็น ถูกเรียกว่า ทิฏฐะ.ทิฏฐะนั้นเองเป็นสันทิฏฐะ, ความว่า ทสสนะคือการเห็น.โลกุตตรธรรมย่อมควร ซึ่งสันทิฏฐะ(การเห็นคือการบรรลุ) เพราะเหตุนี้ โลกุตตรธรรม ๕ ชื่อว่า สันทิฏฐิกะ.

โลกุตตรมโม หิ ภาวนาภิสสมยเสน สัจฉิกิริยาภิสสมยเสน จ ทิสฺสมานเยว
วฏฏภยํ นินฺตเตติ.

อธิบายว่า โลกุตตรมรรคธรรมและนิพพานธรรม อันพระอรหันต์บุคคล
กำลังเห็นอยู่(คือบรรลุ)นั่นเอง ด้วยอำนาจภาวนาภิสมัคคือมรรคธรรม
และด้วยอำนาจสัจฉิกิริยาภิสมัคคือนิพพานธรรม ย่อมยังวัฏฏภยไม่ให้เป็นไป.

แม้ผลเบื้องต่ำ ๓ ก็ย่อมได้ ซึ่งความเป็นธรรมที่ควรกล่าววว่า"ผลที่กำลังถูก
เห็นอยู่คือบรรลุ ย่อมยังวัฏฏภยไม่ให้เป็นไป"โดยปริยาย โดยเป็นอุปนิสสยะ
แก่การบรรลุมรรคเบื้องบน ๓ เพราะผลเบื้องต่ำเป็นปัจจัย แก่วิปัสสนา
ของพระสกทาคามีเป็นต้น เพราะเหตุนี้ โลกุตตรธรรม ๕ นั้น ชื่อว่า สันทิฏฐิกะ
เพราะอรรถว่า ย่อมควรซึ่งสันทิฏฐะ(การบรรลุ) เหมือนอย่าง บุคคล ชื่อว่า วตฺถิโก
เพราะอรรถว่า เป็นผู้ควรซึ่งผ้า(วตฺถมรหตีติ วตฺถิโก – ผู้ควร ซึ่งผ้า) ฉะนั้น.

๓.อธิบาย อกาลโก อกาลิกรรมมี ๒ นัย

นัยที่ ๑ แปลว่า มรรคธรรมที่ไม่มีกาลเวลาในการให้ผล

อตุตโน ผลทานํสนุชายน นาสุส กาลโถติ อกาลโ(นนิปาตปุพพปทพหุพีหิ
สมาส) .อกาลโเชว อกาลโก(อกาล + อิก ปัจจยในสกัตถตัททิต).

กาลเวลา(ที่พึงรอกอย) ของโลกุตตรมรรคกุศลนั้น ไม่มี เพราะมุ่งหมายถึง
การให้ผล ของตน เพราะเหตุนี้ มรรคกุศลนั้น ชื่อว่า อกาลโ. อกาลโนั้นเอง
เป็นอกาลโก (มรรคกุศลที่ไม่มีกาลเวลา เพราะให้ผลในลำดับของตน).

เหมือนอย่างว่า กาลเวลาที่พึงรอกอย ของโลกียกุศล มีอยู่ โดยมุ่งให้ผล
โดยนัยมีอาทิว่า"เป็นอุปัชชกรรม อปรปริยากรรม ฉันไค,กาลเวลาที่พึงรอกอย
ของโลกุตตรกุศลนี้ไม่มี เหมือนฉันนั้น.

มีอธิบายว่า"มรรคกุศลนั้น ไม่ยังกาลเวลาอันต่างกันมีปัญจาหะ(๕ วัน)
และสัตตาหะ(๗ วัน) เป็นต้นให้สิ้นไป จึงให้ผล, แต่ ย่อมให้ผล โดยสมนัตระทีเดียว
จากความเป็นไปของตนคือมรรค .

นัยที่ ๒ มรรคธรรมที่มีใช้โลกียกุศลธรรมที่มีกาลเวลา

อถ วา อตุตโน ผลทานเน ปกฏฐโฏ กาลโ ปตุโต อสุสาติ กาลโก.(กาล + อิกปัจจย
ในอัสสัทถิตัททิต)

อีกนัยหนึ่ง กาลเวลา อันไกล ที่จะถึง ในการให้ผล ของตน แห่งโลกียกุศลนั้น
มีอยู่ เพราะเหตุนี้ โลกียกุศลนั้น ชื่อว่า กาลโก(โลกียกุศลที่มีกาลเวลา),

ถามว่า กาลโกนั้น คืออะไร ตอบว่า คือโลกียกุศลธรรม.

อัย ปน สมนนุตรผลตุตา น กาลโกติ อกาลโก.(นนิปาตปุพพปทกัมมชารย)

ส่วน โลกุตตรกุศลนี้ มิใช่กาลิกะ เพราะมีผล โดยไม่มีระหว่างกันด้วยดี
เพราะเหตุนี้ ชื่อว่า อกาลโก.(โลกุตตรกุศลที่มีใช้โลกียกุศลที่มีกาลเวลา)

บทว่า อกาลโก นี้ ตรีสหมายถึงมรรคกุศลเท่านั้น.

๔.อธิบาย เอหิปัสสิโก

โลกุตตรธรรม ๕ ที่ควรซึ่งวณะที่จัดแจงว่า"เอหิ ปัสส - ขอท่านจงมาคุณเกิด"

"เอหิ ปัสส อิมํ ฌมมนฺติ เอวํ ปวตฺตํ เอหิปัสสวโร อรหตีติ เอหิปัสสิโก.
กสฺมา ปเนส ตํ วิธึ อรหตีติ ? .วิชชมานตฺตา ปริสุทฺตตฺตา จ .

โลกุตตรธรรม ๕ ชื่อว่า เอหิปัสสิโก เพราะอรรถว่า ย่อมควร ซึ่งเอหิปัสสวิธี
ที่เป็นไป อย่างนี้ว่า"ขอท่านจงมา คุณ ซึ่งโลกุตตรธรรมนี้เกิด"ดังนี้.

ถามว่า ก็ เพราะเหตุไร โลกุตตรธรรมนั้น ย่อมควร ซึ่งเอหิปัสสวิธีนั้นได้แก่
วิธีวณะคือวณะที่จัดแจงอันเป็นไปอย่างนี้ว่า"เอหิ ปัสส – ขอท่านจงมา คุณเกิด"ดังนี้.

ตอบว่า เพราะโลกุตตรธรรมนั้น เป็นสภาวะมีอยู่จริงคือได้อยู่ โดยปรมัตต์(๑)
และเพราะ โลกุตตรธรรมนั้น บริสุทธี โดยประการทั้งปวงเหตุเพราะเว้น
จากกิเลสมลทิน(๑).

เป็นความจริงว่า ในกำมือที่ว่างเปล่า ใครๆแม้พูดแล้วว่า“เงินหรือทอง มีอยู่”
ก็ไม่อาจ เพื่อเรียก(ผู้อื่น)ว่า"เอหิ ปัสส อิมํ – ขอท่านจงมา คุณ ซึ่งเงินหรือทองนี้".

ถามว่า เพราะเหตุอะไร ? ตอบว่า เพราะเงินหรือทองนั้น ไม่มีอยู่จริง.

และคุณหรือมุตระแม้มีอยู่จริง ใครๆ ก็ไม่อาจเพื่อเรียก(ผู้อื่น)ว่า"เอหิ ปัสส
อิมํ – ขอท่านจงมา คุณ ซึ่งคุณหรือมุตระนี้เกิด"เพื่อทำจิตให้ร่าเริง โดยการประกาศภาวะ
ที่น่าพอใจ .แต่ว่า เป็นสิ่งที่พึงถูกปกปิดทีเดียว ด้วยพวกหญ้า หรือด้วยพวกใบไม้.

ถามว่า เพราะเหตุอะไร ตอบว่า เพราะคุณหรือมุตระนั้น เป็นอปริสุทระ.

ส่วน โลกุตตรธรรมทั้ง ๕ นี้ มีอยู่โดยสภาวะ(๑) และบริสุทธีเปรียบดุจ
สัมปยุณจันทมณฑล(ดวงจันทร์ที่เต็มดวง) ในอากาศอันปราศจากเมฆ และเปรียบดุจ
แก้วมณีแท้ อันเขาวางไว้ บนผ้ากำพลเหลือง(๑). เพราะเหตุนี้ โลกุตตรธรรมทั้ง ๕
จึงชื่อว่า เอหิปัสสิโก เพราะอรรถว่า ย่อมควร ซึ่งเอหิปัสสวิธี เพราะมีอยู่จริง
โดยปรมัตต์ และเพราะบริสุทธีจากกิเลสมลทิน.

เอหิ पसुसति इमं विधिं अरहतीति **เอหิปลุสโก**.(เอหิ + ปลุส + ฌิกปัจจยในอรหัตตัทธิต)
โลกุตตรธรรม ๕ ที่ควร ซึ่งวณะที่จัดแจงอย่างนี้ว่า"ขอท่านจงมาดูเถิด"ชื่อว่า
เอหิปลุสโก.

๕.อธิบาย โอปนยิโก

โอปนยิโกธรรมมี ๔ นัย

นัยที่ ๑ อุปเนตพโพติ โอปนยิโก. อยัม ปเนตถ วินิจฺจโย, อุปนยณํ อุปนโย, อาทิตฺตํ เจลํ วา สีสํ วา อชฺฌเปกฺขิตฺวาปี ภาวนาวเสน อตฺตโน จิตฺเต อุปนยณํ อรหตีติ โอปนยิโก. โอปนยิโกว โอปนยิโก.

ชื่อว่า โอปนยิกะ เพราะอรรถว่า มรรคและผลธรรม ที่ควร ซึ่งการนำเข้าไป (ในจิตของตน). ก็แล คำวินิจฉัยต่อไปนี้ ในโอปนยิกะนี้, **อุปนยะ**คือการนำเข้าไป, มรรคและผลธรรม ย่อมควร ซึ่งการนำเข้าไป ในจิต ของตนคือการทำให้เกิดขึ้น ในจิตของตน ด้วยอำนาจภาวนา แม้โดยวางเฉยแล้ว ซึ่งผ้า หรือศิระษะ ที่ถูกไฟไหม้ เพราะเหตุนั้น มรรคและผลธรรมนั้น ชื่อว่า **อุปนยิกะ**, **อุปนยิกะ** นั้นเอง เป็นโอปนยิกะ.

อตฺตโน จิตฺเต อุปนยณํ อรหตีติ **อุปนยิโก**(อุปนย + อภิปัจจยในอรหัตตัตถิต),
มรรคและผลธรรมที่ควรซึ่งการนำเข้าไปในจิตของตน ฉะนั้น ชื่อว่า**อุปนยิกะ**.
อุปนยิโกว โอปนยิโก(อุปนยิก + ฌปัจจยในสกัตถตตัตถิต, วุทธิ อุ เป็น โอ)
อุปนยิกะนั้นเอง เป็น**โอปนยิกะ**.
คำวิเคราะห์นี้ ย่อมสมควร ในโลกุตตรธรรมที่เป็นสังขตะ.

นัยที่ ๒ อสงฺขเต ปน อตฺตโน จิตฺเตน อุปนยณํ อรหตีติ **โอปนยิโก**. สจฺฉิกิริยา-
วเสน อลฺลยณํ อรหตีติ อตฺถโถ.

ส่วน ในโลกุตตรธรรมที่เป็นอสังขตะคือนิพพาน, **นิพพานธรรม**นั้น ย่อมควร ซึ่งการนำเข้าไป ด้วยมรรคจิต ของตน เพราะเหตุนี้ ชื่อว่า **โอปนยิกะ**, หมายความว่า นิพพานย่อมควร ซึ่งการสัมผัส ด้วยอำนาจสัจฉิกิริยา(คือมรรคที่กระทำนิพพาน ให้ประจักษ์แจ้งโดยอารมณ์)

อตฺตโน จิตฺเตน อุปนยน์ อรหตีติ โอปนยโก,(อุปนย + ฦกปัจจย
ในอรหตัตถิต)

นิพพานธรรม ย่อมควรซึ่งการนำเข้าไป ด้วยมรรคจิต ของตน(โดยกระทำให้
เป็นอารมณ์) เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า โอปนยิกะ

นัยที่ ๓ อถ วา นิพพานํ อุปเนตตี อริยมคฺโค อุปเนยโย.(อุป + นี – นำไป + ฦย
ปัจจยในกัตตุสาธนะ),อุปเนยโย เอว โอปเนยยโก.(อุปเนย + ฦกปัจจยในสกตถ
ตถิต)

อีกอย่างหนึ่ง อริยมรรค ชื่อว่า อุปเนยยะ เพราะอรรถว่า นำ(พระอริยบุคคล)
เข้าถึงพระนิพพาน. อุปเนยยะ นั่นเอง เป็นโอปเนยยิกะ.

นัยที่ ๔ สจฺจิกาทพฺพตํ อุปเนตพฺโพติ ผลนิพพานธมฺโม อุปเนยโย.(อุป +
นี – นำไป + ฦยปัจจยในกัมมสาธนะ),อุปเนยโย เอว โอปเนยยโก.(อุปเนย +
ฦกปัจจยในสกตถตถิต)

ธรรมคือผลและพระนิพพาน ชื่อว่า อุปเนยยะ เพราะอรรถว่า เป็นธรรม
อันบุคคลพึงนำเข้าไป สู่ความเป็นธรรมอันบุคคลพึงทำให้ประจักษ์แจ้ง.อุปเนยยะ
นั่นเอง เป็นโอปเนยยิกะ.

๖.อธิบาย ปจฺจตุตฺ เวทิตพฺโพ วิญญูหิ

ปจฺจตุตฺ เวทิตพฺโพ วิญญูหิติ สพฺเพหิปี อุกฺขมฺภูตญฺญออาทีหิ วิญญูหิ อตฺตนิ อตฺตนิ เวทิตพฺโพ “ภาวิทฺโต เม มคฺโค, อธิคตฺมฺ ผลํ, สจฺฉิกฺโข นิโรโธ”ติ.

บทว่า **ปจฺจตุตฺ เวทิตพฺโพ วิญญูหิ** ความว่า แม้อันวิญญูชนทั้งหลาย มีอุคฺขมฺภูตญฺญอบุคคลเป็นต้นทั้งปวง พึงรู้ในตนๆคือเฉพาะตนว่า"มรรค อันเรา ให้เจริญแล้ว, ผลอันเราบรรลุลแล้ว, นิโรธ อันเราทำให้ประจักษ์แจ้งแล้ว"ดังนี้.

เป็นความจริงว่า กิเลสทั้งหลาย ของสัทฺธิวิหาริก ย่อมไม่ถูกละ ด้วยมรรค ที่พระอุปัชฌายะให้เจริญอยู่. เธอ ย่อมไม่อยู่ผาสุก ด้วยผลสมบัติ ของท่าน พระอุปัชฌาย์, ย่อมไม่ทำให้ประจักษ์แจ้ง ซึ่งพระนิพพาน ที่ท่านพระอุปัชฌาย์นั้น ทำให้ประจักษ์แจ้ง.

เพราะเหตุ นั้น โลกุตตรธรรม ๘ นั้น พึงถูกเห็นได้ ดังเช่นเครื่องประดับ บนศีรษะ ของคนอื่นก็หาไม่.แต่ พึงถูกเห็น ในจิตเท่านั้น ของตน,เป็นอันอธิบายว่า โลกุตตรธรรม ๘ อันวิญญูชนทั้งหลาย พึงเสวย. อนึ่ง โลกุตตรธรรมนั้น ไม่ใช่วิสัย ของพวกคนโง่.

อตฺตนิ อตฺตนิ **ปจฺจตุตฺ**(ปติในอรรถวินิจฉัย + อตฺต + สฺมี สัตตมีวิภัติ, อาทส สฺมี เป็น อํ,อัพพยียภาวสมาส) ในตนๆคือเฉพาะตน ชื่อว่า **ปัจจัตตะ**.

อีกนัยหนึ่ง ธรรมคุณบทหลังๆ เป็นเหตุของบทหน้าๆ

ครั้งเมื่อแสดง ซึ่งความเป็นสุวากุขาตตะ แห่งธรรม โดยเทศนาที่อนุรูป (เหมาะสม)ซึ่งกันและกัน ด้วยคำมีอาทิว่าความงามในเบื้องต้น, ในบัดนี้ เมื่อจะแสดง ว่า ธรรมคุณบทหลัง ๆมีสันทิฏฐิกะเป็นต้น เป็นการฉวนะ ของธรรมคุณบทหน้า ๆ มีสุวากุขาตตะเป็นต้น จึงกล่าวคำว่า อปิจ เป็นต้น

อปิจ สุวากุขาโต อยํ ฐมฺโม, กสฺมา ? สนฺทิฏฐิกตฺตา. สนฺทิฏฐิโก. อกาลิกตฺตา. อกาลิโก, เอหิปสฺสติกตฺตา. โย จ เอหิปสฺสติก, โส นาม โอปนยิโก โหตีติ

อีกนัยหนึ่ง ธรรมนี้ เป็นสุวากุขาตะ(พระสัทธรรมอันพระภควา ตรัสไว้ ดีแล้ว),ถามว่า เพราะเหตุอะไร ? ตอบว่า เพราะพระสัทธรรม เป็นสันติปฏิญญา ก็เพราะเป็นโลกุตตรธรรม ๕ อันอริยบุคคล พึงเห็น ด้วยตนเอง, หรือเป็นโลกุตตรธรรม ๕ ที่ชนะ(กิเลส) ด้วยสันติปฏิญญา,หรือว่าเป็นโลกุตตรธรรม ๕ ที่ควร ซึ่งสันติปฏิญญา (การเห็นคือบรรลู่) เพราะเหตุนี้ สันติปฏิญญาจึงเป็นสุวากุขาตะ เพราะโลกุตตรธรรม ๕ นั้นไม่มี ในธรรมของพวกเขาเดียรถีย์ อันเป็นทุรกุขาตะ(กล่าวไว้ไม่ดี).

อริยมรรคธรรมนี้ เป็นสันติปฏิญญา เพราะเป็นอกาลิกะ คือเพราะเป็นมรรคธรรมที่ไม่มีกาลเวลา ในการให้ผล

อริยมรรคธรรมนี้ เป็นอกาลิกะ เพราะเป็นเอหิปัตติกะ คือเพราะเป็นอริยมรรคธรรม ที่ควร ซึ่งวณะที่จัดแจงอย่างนี้ว่า"ขอท่านจงมาเถิด"

และธรรมใด เป็นเอหิปัตติกะ, ธรรมนั้น ชื่อว่า เป็น โอปนยิกะ คือเพราะเป็นมรรคและผลธรรมที่ควรซึ่งการนำเข้าไปในจิตของตน.

ธัมมานุสสติฉาน

ตสุเสว สุวากุขาตาทีภเท ชมมคฺเช อนุสฺสร โตะ เนว ตสฺมี สมเย รากปริยฺญูตฺ จิตฺตํ โหติ.น โทส ๗เป๗ น โมหปริยฺญูตฺ จิตฺตํ โหติ. อชฺชุตเมวตฺส ตสฺมี สมเย จิตฺตํ โหติ ชมมํ อารพฺภาติ ปุริมเนเนว วิกฺขมฺภิตนึวรณฺสฺส เอกกฺขณณานํคานิ อุปฺปชฺชนติ.

เมื่อพระโยคาวจรนั้น ระลึกรู้ถึงพระธรรมคุณทั้งหลาย อันต่างโดยคุณ มีความเป็นสุวากุขาตะเป็นต้น อย่างนี้ ในสมัยนั้น จิตย่อมไม่เป็นจิต ที่ถูกราคะ กุลฺมรุม ไม่ถูกโทสะกฺุลมรุม ไม่ถูกโมหะกฺุลมรุมทีเดียว. ในสมัยนั้น จิตของเธอ ปรารถนาพระธรรมคุณ เป็นจิตดำเนินไปตรงแนวเท่านั้น องค์ฉานทั้งหลาย ย่อมเกิดขึ้น ในขณะเดียวกัน แก่เธอผู้ข่มนิวรณ์ได้แล้ว โดยนัยก่อนนั่นเอง(ในพุทธานุสสติ).

ชมมคุณานมฺปน กมฺภีรตาย นานปฺปการคุณานุสฺสรณาธิมุตฺตตาย วา อปฺปนํ
อปฺปตฺวา อฺปจารปฺปตฺตเมว ฌานํ โหติ.

แต่ เพราะความที่พระธรรมคุณทั้งหลายเป็นอารมณ์ลึกซึ้ง หรือเพราะความที่
จิตน้อมไปในการระลึกเนื่องๆถึงพระคุณนานาประการ จึงไม่บรรลุแล้ว ซึ่งอุปฺปนา
เป็นฌาน ที่บรรลุอุปจาระนั้นั้น.

ฌานนี้ นั้น ย่อมถึง ซึ่งการเรียกว่า ฌมมานุสสติ นั้นเอง เพราะเป็นฌานที่เกิดขึ้น
ด้วยอำนาจการระลึกเนื่องๆถึงพระธรรมคุณ .

อานิสงส์ของฌมมานุสสติ

ก็แล ภิกษุผู้ประกอบเนื่องๆ ซึ่งธรรมมานุสสตินี้

๑. ย่อมเป็นผู้มีความเคารพ มีความยำเกรง ในพระศาสดา ด้วยการเห็น
ซึ่งพระธรรมคุณ นั้นเอง อย่างนี้ว่า "เรา ย่อมไม่พิจารณาเห็น ซึ่งพระศาสดา
ผู้ทรงเพียบพร้อม ด้วยองค์คุณนี้ ผู้แสดงโอปเนยยิกธรรม อย่างนี้ ในอดีต,
ทั้งในปัจจุบัน เราก็ ย่อมไม่เห็นใครอื่น จากพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น.

๒. ผู้ทำความยำเกรงเคารพในพระธรรม ย่อมบรรลุซึ่งความไพบุลย์แห่งคุณ
มีศรัทธาเป็นต้น

๓. เป็นผู้มากไปด้วยปีติปราโมทย์

๔. เป็นผู้ทนต่อภัยอันน่ากลัว

๕. เป็นผู้สามารถอดทนต่อทุกข์

๖. ย่อมได้ ซึ่งสัญญาว่าอยู่ร่วม กับพระธรรม

๗. หนึ่ง แม้สรีระ ของเธออันธรรมคุณานุสสติประทับอยู่ ย่อมเป็น สรีระที่ควร
แก่การบูชา คุจเรือนพระเจดีย์

๘. จิตของเธอ ย่อมน้อมไป เพื่อการบรรลุอนุตตรธรรม

๙. หนึ่ง เมื่อประจวบเข้ากับวัตถุที่พึงล่วงละเมิด หิริ โอตตปฺปะ ย่อมปรากฏ
แก่เธอผู้ระลึก ถึงความเป็นธรรมดีแห่งพระธรรม

๑๐. อนึ่ง เมื่อยังไม่แทงตลอด ซึ่งอุตตริมนุสสรธรรม เราย่อมเป็นผู้มีสุคติ
เป็นที่ไปในเบื้องหน้า

ตสุมา หเว อปฺปมาทํ กยิราถ สุเมธโส

เอวํ มหานุภวาย ฌมฺมานุสฺสติยา สทา.

เพราะเหตุคือมีผลมากนั้นแล ผู้มีปัญญาดี พึงทำ ซึ่งความไม่ประมาท
ในธรรมานุสสติ อันมีอานุภาพมาก อย่างนี้ ในเวลาทั้งปวง.

สุรพงศ์ เทพสุธา

๒๒/ต.ค./๖๘